

СМЯНА НА ПАРАДИГМИТЕ: АЛТЕРНАТИВНА ЖУРНАЛИСТИКА Е ВЪЗМОЖНА

Илия Вълков

CHANGING THE PARADIGM: ALTERNATIVE JOURNALISM IS POSSIBLE

Илия Valkov

Резюме: През последните години в България все повече се наблюдават примери за овладяване на големите медии, неприличен флирт между медии и власт, оказван натиск върху редакционно съдържание, изтичане на критични журналисти в медийната периферия. Публичното пространство е силно радикализирано заради политически и икономически противоборства. Тази негативна тенденция създава и нови форми на алтернативна, опозиционна журналистика, която води дори до партизанска война със „силните на деня“. И вероятно за първи път се предлагат български медийни формати, които търсят финансова подкрепа от гражданите.

Ключови думи: публичен дневен ред, медиен дневен ред, алтернативна журналистика, гражданско финансиране, радикализирана публична среда

Abstract: For the last years in Bulgaria there are more and more examples about the capturing of the big media, indecent flirtation between the media, the government and the ruling parties, pressure on editorial content, expulsion of critical journalists in the media periphery. The public space is highly radicalized due to political and economic confrontations. This negative trend is also creating new forms of alternative, opposition journalism, which is even waging a guerrilla war with the powerful political and financial centers. And probably for the first time in Bulgaria we see an opportunity for changing the dominating model – new media platforms seek financial support from the citizens.

Keywords: public agenda, media agenda, alternative journalism, citizen founding, radical public sphere

Силно политизираната публична среда все повече формира примиренческо обобщение за овладяване на медиите, за неприличен флирт между журналистика и власт, за все по-видимо и безпардонно контролиране на редакционното съдържание. Пред очите на зрителя една от големите телевизии преминава в нов икономически и властови център и за кратко време предефинира своето съдържание – избира да засили риалити форматите, шоуто и голотата, и да намали

звук на телевизионната публицистика и разследващата журналистика (Хюсеин: 2020).

Наблюдава се оживено възраждане на партийните телевизии, влизане в политиката през телевизионния екран. Опити, прикрити зад бюрократични механизми, да се усмири парламентарната журналистика – като я пратят в приземието на бившия Партиен дом и се ограничи достъпът на репортерите до депутати и министри.

Завръща се онзи феномен от 2013 г. – освиркване на репортерски екипи, отразяващи протестите срещу кабинета „Орешарски“. Седем години по-късно граждани отново протестират срещу властта, но и срещу конкретни медии – и Нова телевизия, и БТВ, че дори и обществената БНТ. А това е сериозен индикатор за срыв на доверието в големите медии.

Обществото преживява поредния си „момент на лудост“ (Tarrow, 1997: 328-339), в който всичко може да се случи, защото и всичко е възможно. В подобни състояния на революционни настроения недоволството срещу политическите елити и журналисти е очаквана реакция. Към политици, представители на status quo, подобно отношение не буди изненади. Но към журналистиката е феномен, който заслужава по-сериозно внимание.

Медиите са незаменими „властови агенти“, защото управлението на новините е форма на социален контрол (Altschull, 1995). Всеки, който има достъп до контролирането на информационните потоци, в подреждането и извеждането на новините (независимо дали това се случва в телевизия, радио, вестник, новинарски сайт), се стреми да осигури под една или друга форма печалба или да извлече конкретна полза. В тази ситуация, медиата, като обществена институция (регулатор и морален съдник в обществените процеси), се използва за инструмент за постигане на определени придобивки, понякога публични, друг път – в изцяло частен интерес (Вълков, 2014: 200-201).

Едновременно с това медията е и бизнес организация, която има свои цели и търси ефективност в постигането им. Отношенията между медии, институции, протестни движения, групи за натиск и бизнес организации са меко казано сложни, защото в тях се преплитат политически и икономически фактори.

От медиите се очаква да бъдат морален съдник, критичен наблюдател на действията на правителство, институции, политически и корпоративни субекти. Ако медиите бъдат подчинени на политическата върхушка – чрез икономически намордник, то под въпрос се поставя изпълнението им да бъдат ценностен ориентир и безпристрастен наблюдател (Вълков, 2004: 200-2001).

В този случай медиите ще бъдат използвани като отлично средство за социален контрол от страна на властовия елит. В тази връзка, през 2004 г. Максвел МакКомс пише, че съществува разлика между темите, които изграждат лицето на медиите и темите (*проблемите, които стават видими и се поставят за обсъждане в сложния процес на формиране на публичен дневен ред – бел. а.*), които са от първостепенно значение на публиката (McCombs, 2004).

Позицията на МакКомс потвърждава, че медиите отразяват случващото се избирателно. Показва и разминаването в социалните очакванията на публиките и „режисираната” медийна действителност.

Последното се отразява сериозно на доверието между публики и медии – видим резултат е сериозният спад на тиражите на вестници и непостоянният телевизионен зрителски рейтинг, освиркването на репортерски екипи по време на публични събития, яйченият протест пред сградата на БНТ през есента на 2020 г.

Стивън Рийс пък смята, че медиите са пазители на статуквото, защото дневният им ред се определя от елити и властови авторитети (Reese, 1991: 309-340). Според него медиите обръщат внимание единствено на събития, политически фигури и проблеми, които

фаворизират интересите на същите тези елитарни кръгове в обществото. Така медиите се превръщат в средство за създаване, развитие и утвърждаване на икономическа и идеологическа хегемония.

Отвъд тази политическа роля на медиите, други критици твърдят, че дневният им ред се влияе от медийните собственици или от разнообразието от перспективите, които имат новинарска значимост (Demers, 1999: 375-398).

Тези видими и невидими обвързаности на журналистическото съдържание и медийни редакции с различни властови центрове създават протестни реакции, недоволство и бунт срещу всичко и всички, които са заподозрени, че са част от заговорите на задкулисието (независимо, че е с многолико лице с размазан фокус). Съмненията, че обществото е лишено от честна и чиста журналистика, раждат очаквания за създаване на алтернативи на „режисираната действителност“, която предлагат медиите на властта.

А този разказ за „алтернативата“ – всичко, което е различно от „медиите на статуквото“, преминава през опити не само да се препрочетат наново функциите и обществената мисия на журналистиката, но и да се предефинира публичният образ на медиите. За кого работят журналистите – за издателите и политиците или за гражданите?

Ако трябва да се обобща с няколко думи: алтернативата търси да предложи: остра, опозиционна журналистика; различен дневен ред от теми и проблеми, които са по-близки до гражданите; демонстрира независимост чрез търсене на гражданско финансиране – извън корпоративни рекламодатели, еврофондове и грантове на неправителствени центрове с влияние.

Двуполюсният модел

В пандемичната и протестна за България 2020 г. все повече изпъкват линиите на един завършен двуполусен модел, при който медийното пространство се разцепва между лоялни към властта и управляващите медии и други, демонстриращи силно опозиционно поведение. Първите създават впечатление за зависимости и обвързаности. За инструмент на силните на деня да налагат своя дневен ред. Наричат ги и медии-бухалки. А вторите развиват силна критичност, понякога изразяваща се в хронична заядливост, но изграждат образ на относителна независимост от силните на деня.

В такава ситуация изглежда, че опозиционното поведение е печелившо, защото в своя зародиш ролята на журналистиката е по-скоро да бъде обществен страж, отколкото „куче с махаща опашка“.

Наблюдава се силно изразен бунт срещу медии на статуквото. В социалните мрежи лозунгът „Не мислете с телевизора“ се вее на върха на копие на представителите на активистки групи (някои дори слагат на своите профилни снимки мотото „Не гледам Нова телевизия“).

Различни виртуални общности водят остри дебати за професионализма на отделни популярни водещи – в групата във фейсбук „Върнете Цънцарова“ членуват над 9700 потребители.

През октомври 2020 г. публицистичното предаване на обществената телевизия „Панорама“ влиза във фокуса на антиправителствените протести. Граждани замерят с яйца представители на управляващата коалиция и политолози, гостували предаването, обвинявайки ги, че обслужват властта. Остри критики се отправят и срещу водещия Бойко Василев.

По време на свое участие в „Панорама“ лидерът на опозиционната партия „Да, България“ – Христо Иванов, пита журналиста защо е трябвало да минат 4 години, за да бъде поканен в политическото предаване на обществената телевизия. Както и защо

не е поканил все още представител на антиправителствените протести – „за да чуете какво имат да кажат“.

„Става дума за хора, които поставят сериозни въпроси, с години ги поставят. Става дума и за натрупващо се усещане, че БНТ не успява да изпълни своята функция, това е очакване към ключова институция“, казва тогава Иванов (Панорама, 2020).

По-късно водещият на „Панорама“ Бойко Василев коментира критиките към предаването с думите „яйцата не са аргумент за нищо, виковете и обидите – също“. И добавя: „Има нещо смразяващо в това да гледаш как мнозина гонят един. Не виждам оправдания за публичното унижение на когото и да било. Оттук нататък всеки разумен разговор изчезва“ (Лозанов, 2020).

Къде обаче е обективността в такава силно поляризирана публична среда? Може ли да се постигне плурализъм на мнения, разнообразие на разбираеми тези, когато две радикализирани страни показват своите гледни точки? И всяка една от тях е неприемлива за другата страна. Принципът за двете гледни точки по една тема може ли да бъде достатъчен, за да създаде обективна картина на заобикалящата ни реалност?

Ако анти-говоренето се смята за различно от про-разказа на силните на деня, ако „анти“ е алтернатива на тези, които подкрепят статуквото, то има ли друга алтернатива на този биполярен модел?

От началото на октомври 2020 г. тръгва ново ток-шоу по програма „Хоризонт“ на БНР. То се казва „Политически НЕкоректно“ и се излъчва всяка събота и неделя. В събота води Петър Волгин, а в неделя - Силвия Великова. „Ще говорим за политика - българска и чужда, за култура, история и изобщо за всичко, което е интересно. Вие също ще участвате – директно в ефир, както и в социалните мрежи. И най-важното – разговорите ще бъдат „НЕкоректни“, т.е. неудобни за тези, които са на власт. Под

властимащи имам предвид не само политиците, а всички, които се чувстват недосегаеми. Да, със сигурност ще ядосваме много хора. Обаче иначе няма смисъл да се захващаме”, пише дни преди началото на предаването Петър Волгин (Волгин, 2020).

Форматът силно напомня на програмното решение от 2014 г., когато ръководството на „Хоризонт“ решава да създаде алтернативен формат на предаването на Петър Волгин – „Деконструкция“. През същата 2014 г. българското общество преживява поредния период на антиправителствени протести срещу кабинета „Орешарски“, остри политически сблъсъци, противоречия и измамни очаквания. Тогава тричасовият съботен ефир на „Хоризонт“ е поделен между Петър Волгин и Калин Манолов, който не крие, че има различни политически възгледи от своя колега. Единият води „Деконструкция“, а другият „Конструкция“. Измамният принцип за двете гледни точки е спазен.

Независими журналисти, изтикани в медийната периферия

Отхвърлени от „големия ефир“ журналисти (Генка Шикерова, Миролюба Бенатова, Лили Маринкова и др.), известни със свои разследвания и остри въпроси, създават свой „остров“, наречен „Алтернативата“. През юли 2020 г. предаването, което се излъчва в ефира на телевизия ТВ1, започна кампания за набиране на средства. Авторите в предаването се обърнаха към гражданите, които искат да подкрепят независимата журналистика:

„Сегашното състояние на българската медийна среда и 111-то място по свобода на словото са сигурни признаци за тежкото заболяване на българската демокрация, на нашето общество. Принципи и независими журналисти са изтиквани в медийната периферия. Само чрез алтернативни медийни платформи те могат да достигат до българските граждани[...] Дадохме трибуна на разследващи журналисти и инакомислещи професионалисти. Защото

знаем, че само така се създават алтернативни гледни точки на едноплановата информация в централните медии[...] Лайковете обаче не покриват разходите. А много състоятелни българи, които ни харесват, избягват да даряват средства, защото се страхуват да не пострадат те или бизнесът им. Грантовете също не са решение, за да се избегне обвързване с външни стандарти. Затова започваме кампания за събиране на средства, без които излъчването на „Алтернативата“ би било невъзможно. Това е и начин да се провери възможна ли е независимата журналистика в България. С вашите месечни вноски – минимални, но редовни – предаването ще продължи да се излъчва, ще включва още теми и проблеми, ще ангажира повече журналисти. Единственото, което може да гарантира независимостта на журналистиката, е това тя да бъде финансирана пряко от аудиторията си.“, написаха оттам (призивът е цитиран със съкращения, бел. а.) („Алтернативата“, 2020).

Друг пример е сайтът „За истината“, който се опитва да запълни липсата на регионални медии, които гаснат. Сайтът се финансира с грант от Фондация „Америка за България“, поставили са и „бутон“ за дарения от читатели. „За истината“ се самоопределя като „независима платформа в подкрепа на критичната и разследваща регионална журналистика“. А автори в медията са регионални журналисти.

От медията посочват, че проектът им цели да подкрепи създаването на мрежа от разследващи журналисти в страната, които да публикува своите разследвания в независима онлайн платформа. „Във фокуса на публикациите ще стоят проблемите на икономиката, политиката, здравеопазването, образованието, изкуствата и културата. Разследванията ще хвърлят светлина върху случаи на лошо управление, корупция и злоупотреба с власт, които спъват частната инициатива. Но ще разказваме и историите на успеха. Ще откриваме личностите със знак „+“, успешите българи, които имат

енергията и волята да вървят напред“, заявяват оттам („За истината“, 2020).

Подобна мисия е отредил за себе си разследващият сайт „Бивол“. „Без цензура и без автоцензура, безпристрастно и коректно ние предлагаме разискване по най-актуалните теми. Спестяваме новините, които ни „заливат“ от всички страни, но не пренебрегваме тяхното значение за живота ни.“, се казва в редакционното каре на медията („Бивол“, 2020). Освен с реклама, сайтът се издържа от дарения на читатели.

Достатъчен ли е обаче сайтът „Бивол“ да компенсира липсващата разследваща журналистика в България? Особено когато авторите му влизат в открита словесна война с журналисти на традиционна медия като бТВ. Поне така изглеждат обвиненията срещу репортерката Теодора Трифонова, която, според редакционната позиция на „Бивол“, е „откраднала“ материали от тях за поредицата ѝ „Къщи без гости“ и е била отличена за разследването си с наградата на фондация „Радостина Константинова“ („Бивол“, 2020).

Заклучение

Публичното пространство е разтеглено между два полюса, които олицетворяват огледални противоположности „про-“ и „анти-“, „за“ и „против“, „добро“ и „зло“. И всичко това се представя като завършен избор. Защото и двете страни приканват да се присъединиш към една от тезите, които яростно се защитават.

Това „разклучено положение“ преминава през изостряне на публичния език до неговите крайности – журналистическата реторика се люшка от сърцата подкрепа на властта, до вулгарното ѝ и цинично разкостване.

Все повече упражняващи журналистическата професия се чувстват принудени да заемат една или друга крайна позиция, от

което в крайна сметка страда обективността и професионализма. Двете крайности създават изключително изострено електрическо поле между тях, в което много трудно вирее независимата, безпристрастна и критична журналистика.

В същото време журналистиката търси и свои нови алтернативни форми и формати, различни начини на финансиране. Все повече редакции отправят призови към гражданите да подкрепят „алтернативни медийни платформи“.

Наред с политическите противоборства, войните между издателски съюзи, се наблюдават и битки между медии, които се самоопределят, че уж са „от една и съща страна на барикадата“. Разследващи журналисти устройват „дуели“ помежду си и взаимно се обвиняват в неспазване на професионалната етика.

Изглежда, че при този биполярен модел на участници с войнстващи послания от двете крайности, най-голям губещ е гражданинът. Защото този модел няма как да успее да представи пълнокръвна картина на света, който обитаваме. А алтернативата е възможна, само, ако гражданското общество припознае добрата журналистика като кислород на демокрацията.

Използвана литература:

- ВЪЛКОВ**, Илия (2014). *Комуникация на граждански движения*. София: ПР-Туризм Консулт. [Valkov, Iliya (2014). *Komunikatsiya na grazhdanski dvizheniya*.]
- ALTSCHULL**, Herbert J.(1995). *Agents of power.The media and Public Policy*. New York: Longman Publishers.
- DEMERS**, David (1999). Corporate news structure, social control, and social change.
- DEMERS**, David and **K.VISWANATH** (eds.) *Mass media, social control and social change*. Iowa State University Press, pp. 375 –398.
- DEMERS**, David, **McCOMBS**, M (2004). *Setting the agenda: The mass media and public opinion*. New York: Polity.
- REESE**, Stephen D. (1991). Setting the media’s agenda: power balance perspective. *Annals of the International Communication Association*, 14:1, 309-340, DOI: 10.1080/23808985.1991.11678793
- TARROW**, Sidney (1997). Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. **McADAM**, David and David A. **SNOW**(ed.) *Social Movements*. Los Angelis: Roxburry Publishing Company, pp. 328-339.

Използвани източници:

TV1. АЛТЕРНАТИВАТА. Подкрепи алтернативата. 15 юли 2020 г.
<https://www.facebook.com/watch/?v=563002457671745>

БИВОЛ. Журналистка от бТВ с награда за крадени от биволъ материали. 24 май 2020 г. <https://bivol.bg/bivol-btv-plagiat.html>

БИВОЛ. За нас. <https://bivol.bg/about.html>

За истината. За проекта. <https://zaistinata.com/%d0%b7%d0%b0-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%b0/>

ВОЛГИН, Петър. Личен профил във фейсбук. (19.09.2020)
<https://www.facebook.com/petar.petrov.56829/posts/3897980513592948>

ЛОЗАНОВ, Георги (09.10.2020). Бойко Василев: „Яйцата не са аргумент за нищо. Никой не заслужава да го унижават. *DW*. <https://www.dw.com/bg/%a-55212232>

ВАСИЛЕВ, Бойко (25.09.2020). Христо Иванов: Не можем да приемем каквото и да е оставане на Борисов във властта. *БНТ*, „Панорама“. www.bnt.bg

ХЮСЕИН, Паола (04.09.2020). Ива Стоянова: „Канал 3“ ще е новинарската ни телевизия и така няма да прекъсваме програмата на „Нова“ с извънредни емисии. *24 часа* <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/8972991>.

Илия Вълков е доктор на СУ „Св. Кл. Охридски“ и преподавател по медии и политика, медийна регулация, радио и телевизионна журналистика в Университета за национално и световно стопанство (УНСС). Автор е на публикации в областта на кризисната комуникация, гражданските движения и институциите, публичната комуникация, журналистиката. Той е дългогодишен политически журналист и коментатор в авторитетни български издания.

Iliya Valkov received his PhD at the Sofia University “St. Kliment Ohridski” and is a lecturer in media and politics, media regulation, radio and television journalism at the University of National and World Economy (UNWE). He is the author of publications in the field of crisis communication, civil movements and institutions, public communication, and journalism. He is a long-time political journalist and commentator in numerous influential Bulgarian media.